

O istorie a lacunelor sau despre memoria pierdută a umanității

Prof. univ. dr. Simona ANTOFI

*Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
Centrul interdisciplinar de studii culturale central și sud-est europene*

Résumé : *Bogdan Suceavă propose une histoire des espaces blancs de la littérature du monde et de notre mémoire culturelle, une histoire des livres perdus, brûlés, détruits ou égarés dans les bases électroniques actuelles de date.*

Mots-clé : *littérature, livres, mémoire culturelle, lacunes*

Matematician format în România și în Statele Unite, precum și pasionat practician al literaturii în limba română, scriitorul Bogdan Suceavă nu este unul dintre favoriții criticii literare de la noi. Dar nici nu se poate spune că a trecut neobservat. Ba dimpotrivă. Situându-se într-o (aparent) firavă tradiție a literaturii române, Bogdan Suceavă a studiat mai întâi matematica la Universitatea București și la Michigan State University, și predă matematică, actualmente, la California State University, Fullerton, SUA. Prima recunoaștere oficială a literaturii sale drept valoare certă a venit în 1993, prin decernarea Premiului I al Editurii Nemira, pentru prozele din *Imperiul generalilor târzii*. Apoi, în spiritul unui *violon d’Ingres* atipic, pe fundamentele matematicii s-au mai ridicat și alte scrieri – *Miruna, o poveste* – grație căreia scriitorul a primit Premiul pentru Proză al Asociației Scriitorilor din București și *Noaptea când cineva a murit pentru tine* – căreia i s-a atribuit Premiul I al Rețelei literare.

Bogdan Suceavă este, parafrazându-l pe Maiorescu, un „om al timpului modern”. Locuind în Statele Unite, matematicianul – scriitor este și un om al lumii, un cetățean universal, putem spune, a cărui formație intelectuală interdisciplinară l-a pus la adăpost de complicatele dileme identitare experimentate de alți scriitori. De altfel, scriitorul însuși își recunoaște deschis, într-un interviu acordat Iuliei Popovici, dezinvoltura cu care se situează fie în spațiul românesc, ori în cel american de cultură, fie în literatură ori în matematică: „nu am traversat nicio clipă vreo insurmontabilă criză identitară; în lumea românească mi-am dorit să fiu scriitor, în lumea

americană mi-am dorit să fiu matematician (...). Să trăiești în două lumi a devenit un lucru destul de obișnuit în ziua de azi.”¹

Din numeroasele interviuri acordate de Bogdan Suceavă se desprind două idei esențiale cu privire la natura particulară a procesului de creație experimentat, programatic, pe mai multe paliere discursive și stilistice, și la relația de fertilă reciprocitate, în structura spiritului creator, a matematicii cu literatura. După o seducătoare pledoarie pentru rolul de antrenament cultural al minții, al matematicii – „matematica e un excelent antrenament nu doar pentru viața universitară, ci și pentru cultură, în general”², Bogdan Suceavă se dovedește a fi un fericit exemplu de intelectual neo-renascentist, deloc anacronic, ci necesar într-o epocă a specializărilor excesive: „Cred într-un model complet al ființei umane, nu cred într-un model compartimentat și sunt împotriva modelelor educaționale care specializează prea devreme”, afirmă scriitorul într-un alt interviu, acordat Laviniei Iuliana Molociniuc.³

În ceea ce privește îngemănarea dintre matematică și literatură, se poate spune nu doar că una o nutrește pe cealaltă, ci și că sunt ambele hrănite de pasiunea, inteligența creatoare și de spiritul unui căutător neobosit de nou, care, asemenea marilor minți ale Renașterii, transformă neliniștea provocată de setea de cunoaștere într-o aventură a spiritului.

Discipol indirect al lui Ion Barbu – pe baza unor evidente afinități electivă, Bogdan Suceavă se autodefinește astfel, în interviul acordat lui Radu-Ilarion Munteanu: „Făcând matematică multă vreme știi foarte bine cât merge forța imaginației tale, știi pe ce te poți baza într-o construcție (chiar și atunci când e vorba de literatură de ficțiune), știi foarte bine ce înseamnă o abordare constructivă și ce înseamnă să răspunzi cu precizie unei probleme. E și literatura o cale de a clarifica, de a soluționa, dacă e folosită cu precizie și dacă imaginile literare își găsesc rostul.”⁴ Mai mult, matematica și practica literară au fuzionat într-un fericit *modus vivendi*: „Îmi place să lucrez matematică, și sunt probleme care mă interesează și mă atrag. Am ajuns să trăiesc și literatura la fel. Pentru mine, într-un roman sau o nuvelă (...) scenele se cer

---

¹ Bogdan Suceavă, „Să nu scrii decât despre ceea ce știi”, interviu acordat Iuliei Popovici, disponibil la adresa <https://atelier.liternet.ro/articol/2675/Iulia-Popovici-Bogdan-Suceava/Bogdan-Suceava-Sa-nu-scrii-decat-despre- ceea-ce-stii.html>

² Bogdan Suceavă, „Am ales să trăiesc în Statele Unite pentru că îmi place să fiu liber într-o lume stabilă”, interviu acordat Adinei Dinițoiu, disponibil la adresa <https://www.bookaholic.ro/am-ales-sa-traiesc-in-statele-unite-pentru-ca-imi-place-sa-fiu-liber-intr-o-lume-stabila-interviu-cu-scriitorul-bogdan-suceava-2.html>

³ Bogdan Suceavă, „Literatura înseamnă libertate, înseamnă spirit și, mai presus de oerice, înseamnă inteligență”, interviu acordat Laviniei Iuliana Molociniuc, disponibil la adresa <http://www.cuzanet.ro/interviu/bogdan-suceava-literatura-inseamna-libertate-inseamna-spirit-si-mai-presus-de-orice-inseamna-inteligenta.html>

⁴ Interviul Bogdan Suceavă, „Istorie personale”, acordat lui Radu-Ilarion Munteanu, disponibil la adresa <https://atelier.liternet.ro/articol/3371/Radu-Ilarion-Munteanu-Bogdan-Suceava/Bogdan-Suceava-Istorie-personale.html>

rezolvate cu acuratețea cu care într-o demonstrație ai avea nevoie de un argument.”⁵

Cât privește tipul de cititor căruia scriitorul înțelege să i se adreseze, flexibilitatea obligatorie pe care așteptările elitist-selective ale acestui cititor o implică, în ceea ce privește actul de creație, Bogdan Suceavă pornește de la ipoteza unui pact de lectură complex. Prin care scriitorul și cititorul său ar trebui să își satisfacă reciproc cerințele – unui se așteaptă să fie sedus cu inteligență, celălalt, să fie receptat de o inteligență – dublată de o cultură rafinată: „trăim într-o epocă rafinată, când toate stilurile s-au încercat, când la nivel stilistic s-a mers foarte departe, când cititorul știe foarte bine asta și are așteptări înalte. Cum ar trebui să producem literatură pentru o astfel de vârstă literară? (...). Pentru cine scrie proză azi, maxima versatilitate e o importantă armă de seducție, o caracteristică mai necesară decât orice altceva.”⁶

Receptarea critică a scrierilor lui Bogdan Suceavă nu a fost foarte generoasă, dar sunt câteva voci critice cu greutate care au semnalat, experimentat hermeneutic jocul cu structurile și formele literare propuse de Bogdan Suceavă și validat ca atare relevanța aparte a acestui scriitor oarecum atipic pentru cultura noastră, inclusiv prin această splendidă *Istorie a lacunelor*. Îi amintim, aici, doar pe Andrei Simuț și pe Paul Cernat. Cel dintâi, într-o analiză aplicată romanului *Avalon. Secretele emigranților fericiți*⁷, vede în această scriere un „scipitor eseu de amplă deschidere enciclopedică, o carte generoasă pentru ipotezele pe care le deschide meditației privind discontinuitățile din istoria culturii universale, din care transpar adesea anxietățile privind lacunele culturii noastre autohtone.”⁸ Fixează, cu alte cuvinte, tipul de discurs literar – eseul, miza – o reflecție asupra sincopelor care jalonează mișcarea formelor culturale universale și semnalează o anume neliniște, provocată de spațiile albe din cultura română.

Trei sunt observațiile făcute de Paul Cernat în articolul pe care i-l dedică acestei istorii profund atipice – „Istoria lacunelor din Biblioteca ideală”, referitoare la specificitatea scriiturii eseistice de aici a lui Bogdan Suceavă: „o elegie cvasipoematică și erudită, dublată de o meditație asupra lacunelor livești”; „formula eseului istoric (...) cu inserții memorialistice și detalii care se constituie în miniproze” – „probă de inteligență compozițională și strategie cognitivă inspirată, înveți, efectiv, foarte multe de aici, dincolo de plăcerea

---

⁵ Bogdan Suceavă, „Să nu scrii decât despre ceea ce știi”, interviu acordat Iuliei Popovici, disponibil la adresa <https://atelier.liternet.ro/articol/2675/Iulia-Popovici-Bogdan-Suceava/Bogdan-Suceava-Sa-nu-scrii-decat-despre- ceea-ce-stii.html>

⁶ Interviul Bogdan Suceavă, „Istorie personale”, acordat lui Radu-Ilarion Munteanu, disponibil la adresa <https://atelier.liternet.ro/articol/3371/Radu-Ilarion-Munteanu-Bogdan-Suceava/Bogdan-Suceava-Istorie-personale.html>

⁷ Andrei Simuț, *Despre Avalon, roman de Bogdan Suceavă*, disponibil la adresa <http://andreisimut.blogspot.com/2019/02/despre-avalon-roman-de-bogdan-suceava.html>

⁸ *Ibidem*.

lecturii”; „amestecul de mobilitate și rigoare, în cadențe incantatorii și melancolice (de tip *ubi sunt...*), transformă volumul într-un amestec foarte special de roman, eseu și poem (...), dinamic și antrenant de la început până la final.”⁹ Faptul că Paul Cernat simte nevoia să revină, și nu o dată, asupra primei formule de tip definiție pe care o propune pentru *Istoria lacunelor*, insolitându-și astfel discursul, relevă natura extrem de complexă a scriiturii lui Bogdan Suceavă. Enumerăm versatilitatea ei, larga disponibilitate pentru a îngloba resursele afective ale scriiturii memorialistice, erudiția copleșitoare, perseverența în a inventaria (cu certitudinea imposibilității exhaustivității) felurite tipuri de lacune, și insistența de a recalibra funcția literaturii de creatoare de lumi posibile – alternative neconflictuale la realitate, fie aceasta factuală sau scripturală.

Dincolo de lipsa cutărui text, Paul Cernat identifică, pe urmele lui Bogdan Suceavă, disponibilitatea creatoare a lacunelor: „lacuna creatoare: ea ne poate stimula să recuperăm, pe diverse căi, pierderile sau măcar să arhivăm cât mai eficient informația.” Și tot el remarcă un aspect esențial pe care *Istoria lacunelor* îl scoate în evidență, dar care poate fi privit drept o caracteristică a literaturii – contrafactualul ca ofertă de re-prezentare a lumii, poate completa „lacunele memoriei istorice”¹⁰, oferind versiuni acceptabile pentru ceea ce s-ar fi putut întâmpla sau pentru ceea ce nu știm dacă sau cum a avut loc.

Aceasta pentru că spune, din nou, Bogdan Suceavă, în interviul acordat revistei „Echinox”, despre resursele de nebănuț ale literaturii în ceea ce privește construcția de lumi, puterea cuvântului de a inaugura ipoteze existențiale și modele de articulare a datelor realului: „Literatura este cel mai inteligent teritoriu în care oamenii se exprimă de mai bine de trei mii de ani, nu am nicio îndoială. Și spun asta după ce am văzut matematica de la structurile ei fundamentale și până aproape de al ei Everest.” Și mai departe – „literatura e ceea ce măsoară cât înțelegem din lumea prin care trecem.”¹¹

*Istoria lacunelor. Despre manuscrise pierdute*¹² este, așadar, o inedită istorie culturală a omenirii, raportabilă cel puțin la modelul Borges și la *Memoriile din biblioteca ideală* ale aceluiași Bogdan Suceavă, însă o istorie a lipsurilor care au încetinit, deviat sau chiar suspendat, o vreme, mișcarea formelor de cultură sau de civilizație ale omenirii. O istorie à rebours, cu alte cuvinte, sau o anti-istorie care, deloc paradoxal, evoluează, sub pana scriitorului, în complementaritate cu istoria „reală”. Ca o alternativă compusă din cărți reale – care acoperă goluri factuale – cărți dispărute, arse, pierdute, și uneori rescrise de autorii lor, din cărți ipotetice, experimentate ca schițe ori nuclee narrative sau pur și simplu doar menționate în această *Istorie a lacunelor*.

---

⁹ Paul Cernat, *Istoria lacunelor din Biblioteca ideală*, disponibil la adresa <https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-lacunelor-din-biblioteca-ideala/>

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Bogdan Suceavă, „Între cifre și litere”, interviu acordat revistei „Echinox”, disponibil la adresa <https://revistaechinox.ro/2015/06/intre-cifre-si-litere-interviu-cu-bogdan-suceava/>

¹² Bogdan Suceavă, *Istoria lacunelor. Despre manuscrise pierdute*, Polirom, 2017

Propunând versiuni ale realului sau ale lumilor literare, de tipul *așa ar fi putut să fie* – de gradul întâi sau de gradul al doilea – *Istoria lacunelor* ne livrează un inedit palimpsest în care condiția contrafactuală a literaturii contaminează realitatea pe care, fatalmente, în lipsa acesteia, literatura se vede adesea obligată să o (re)construiască ea însăși. Și mai este ceva această *Istorie a lacunelor* – o elegie despre om, despre natura lui distructivă, despre firea lui întortocheată și despre inteligența lui pândită, mereu, de o irepresibilă pornire spre (auto)distrugere. În termenii lui Bogdan Suceavă, „Am pierdut în decursul istoriei manuscrise, cărți, fie frumos rulate, fie frumos legate, iar în epocile mai recente pierdute au fost filme întregi, gata să fie prezentate în cinematografele pline de magia domnului Lumière. Or, tocmai aici e întrebarea: ce putem spera dacă în lumea noastră regula e rătăcirea adevărului, așa cum a fost el descoperit, înregistrat, scris și retranscris în vechime? Dacă am pierdut, între multe altele, cartea despre comedie a lui Aristotel, ce am putea spera în privința memoriei lumii noastre?”¹³

Cărțile pot fi de multe feluri – căci literatura și științele se complinesc. Așa se face că romanul lui Umberto Eco, *Numele trandafirului*, este (nu) doar un exercițiu recuperatoriu, în versiune literară, a pierdutei cărți a lui Aristotel despre comedie, iar cartea filosofului Henri Bergson despre răs – o fericită întâlnire, peste veacuri, a două spirite afine care exprimă, fiecare cu instrumentele sale, în scris, rostul fundamental al răsului în complexa ecuație plină de variabile a condiției umane.

Războiul omului cu textele scrise – adică cu propria lui memorie culturală – este una dintre marile cauze ale apariției lacunelor. Produsele gândirii libere a oamenilor și cărțile care le poartă nu sunt infailibile. Căci bibliotecile ard, cărțile pot fi puse pe foc – în numele vreunei credințe sau ideologii, școli întregi de gândire pot fi distruse. Și cum altfel se poate anihila o întregă comunitate decât așa cum au făcut consilierii primului împărat al Chinei, după încheierea războiului de cucerire, când au închis 100 de școli de filosofie. Ori, cum spune un proverb chinezesc, *au ars cărți și au îngropat profesori*. Și iată imaginea teribilă a Bibliotecii Centrale Universitare din București, în flăcări: „Cărțile din Biblioteca Centrală Universitară au luat foc de la rafalele de armă automată care au trecut prin bibliotecă, ar fi spus cineva mai târziu. Altcineva ar fi sugerat că ar fi fost și o grenadă detonată acolo. Au circulat multe zvonuri. Nu cunosc cauza, dar îmi aduc aminte că mă gândeam: deci așa ard bibliotecile. Așa trebuie că a ars și Biblioteca din Alexandria.”¹⁴

Iată, în fond, tema *Istoriei lacunelor*. Acea de a scrie o poveste în doi timpi – despre aceste pierderi, unele incomensurabile – dar și despre șansa omului de a se reabilita în fața propriei identități și condiții rescriind, recuperând, regretând cărțile pierdute. Sunt și altfel de lacune, datorate

---

¹³ *Idem*, p. 11.

¹⁴ *Idem*, p. 21.

dezinteresului, neglijenței, sau pur și simplu unor conjuncturi nefavorabile. Sau uitării. Așa se face că dintre cele 100 de comedii ale lui Diphilus – contemporan cu Aristotel, s-au păstrat doar 54. Intitulate *Maseuza*, *Baia*, *Căsătoria* ș.a., comedii pierdute ar fi dat bună seamă despre obiceiurile și moravurile epocii. Poate și despre culisele cancaniere ale acesteia.

Cât despre istoricul roman Suetoniu, poate cel mai ghinionist jucător la loteria *istoriei lacunelor*, dintre scrierile lui s-au pierdut *Viața curvelor celebre*, *Defectele fizice ale omenirii*, un lexicon al înjurăturilor grecești, *Biografiile regale* ca și lucrarea monografică intitulată *Roma*, ori o monografie dedicată *Jocurilor grecești*, și multe altele.

În mod evident interesul lui Bogdan Suceavă pentru cărțile pierdute care ar fi putut aduce informații prețioase cu privire la epoci, oameni și moravuri – sociale ori politice, este dublat de apetitul nereștinut pentru cărțile ce explorează zonele obscure, marginale ale existenței publice a oamenilor. Îi plac, altfel spus, *teritoriile interzise*, dar care pot fi bănuite ca mustind de viață autentică, brută, nerafinată prin condei, concentrate în pierdutele *Memorii* ale Lordului Byron (distruse de executorii săi testamentari), scandalagiul nonconformist și aventurier fiind bine-cunoscut pentru amorurile sale ilicite și complet dezinhibate. Sau în *Les Journées de Florbelle*, poate o replică vestică a *Kama Sutra*, pusă pe foc de nedemnul fiu al Marchizului de Sade.

Alteori, cărțile vorbesc despre „ce poate păți omul înțelept atunci când pășește în arena politică”¹⁵ – cazul Cicero, din a cărui carte, *De re publica*, multe fragmente s-au pierdut. Ca și o carte ce comentează această carte a lui Cicero, scrisă tot de nefericitul Suetoniu. Un paradoxal palimpsest al lacunelor! Iar dintre scrierile eruditului împărat roman Claudiu au dispărut o istorie și un dicționar etrusc. Și cele opt volume ale *Istoriei Cartaginei*. Așa se face că în jurul acestui idiom uitat, etrusca, s-a constituit o lacună dificil, dacă nu cumva imposibil, azi, de acoperit. Să mai amintim despre distrugerea celor 27 de codice maya, din porunca episcopului de Yucatán? și de încercările de a restitui, din cenușa simbolică a istoriei nefaste, povestea unui popor dispărut pentru totdeauna – *Leyendas de Guatemala*, sau *Hombres de maiz*, datorate lui Miguel Ángel Asturias?

Toate acestea, alături de multe astfel de exemple au, cu certitudine, o funcție elegiac-restitutivă dar și o miză personală. Căci dincolo de toate accidente tragice, ori de distrugerile inventariate, aici, ca lacune la scară macroistorică, dincolo de „felul cum oamenii rătăcesc informație și cum istoria lucidității noastre e influențată de neînțelegeri, încurcături, incendii, pierderi, ștergeri de pergamente, interziceri de lucrări, epurări politice, întemnițări, asasinat politice, deportări și exilări, al căror rezultat ultim e întârzierea umanității din drumul ei firesc. Cum ar fi dacă toate cărțile acestea pe care

---

¹⁵ *Idem*, p. 58.

acum le declarăm pierdute ar fi făcut epocă fiecare la timpul ei?”¹⁶, Bogdan Suceavă scrie o carte despre sine, Despre lecturile și preferințele sale literare și matematice, despre lacunele culturale care îl afectează direct, obturându-i calea spre ce ar fi dorit să cunoască, dând o versiune proprie asupra acestei istorii antifrastrice – nu despre ceea ce a fost, ci despre ceea ce ar fi putut să fie.

Există, însă, și lacune evitate – Max Brod, executorul testamentar al lui Kafka, nu a ars romanele *Procesul*, *Castelul*, *America*. Iar astăzi bazele de date permit stocarea și prezervarea de nenumărate cărți. Fapt de natură să antreneze, fatalmente, lacune de altă natură, specifice vremurilor noastre, și bombardamentului informațional la care suntem supuși zilnic. Altfel spus, excesul de date duce la apariția lacunelor prin ignorare. Și mai există lacune la vedere – precum teza de doctorat a genialului matematician nipon Kentaro Yano, publicată în *Analele Științifice ale Universității ieșene*, în 1938. Rămasă necunoscută multă vreme, poate datorită faptului că Imperiul Japonez și Republica Franceză nu se aflau, atunci, în relații prea bune.

Există, însă, și un alt palier al *Istoriei lacunelor*, amintit deja, în care sunt rezumate cărți supraviețuitoare, menite să acopere golurile culturale – exemplul lui *Beowulf* este celebru. Incendiul care a mistuit prețioasele lucrări din biblioteca Cotton din Ashburnham House a distrus mai multe mărturii ale literaturii anglo-saxone, în copii unice, nepublicate, supraviețuind doar poemul menționat. Pe care Bogdan Suceavă și-l imaginează circulând în Europa, inclusiv în Sud-Est, și recalibrând mișcarea formelor literare de secol XIX, așa cum, necunoscută pe atunci, epopeea eroi-comică a lui Budai Deleanu nu a putut să o facă.

Mai mult, scriitorul propune o versiune proprie, în limba română, a începutului poemului epic menționat, încercând să surprindă tonalitatea de epopee nordică ce, credem noi, i-ar fi plăcut lui Heliade, poate și lui Asachi ori lui Bolintineanu.

Treptat, prin concursul lui Tolkien, care s-ar fi inspirat, scriind trilogia *Stăpânul inelelor*, din aceeași realitate transpusă în *Beowulf*, al lui John Gardner, autor al romanului *Grendel*, ori al lui Bernard Cornwell, autor al volumelor ce compun seria *Saxon Tales*, *Istoria lacunelor* se reconfigurează drept o istorie completă – rămânând, desigur, una a lacunelor. Compusă din opere și modele culturale reale sau ipotetice, posibile circuite culturale de transfer al informației ce trasează liniile unei geografii culturale care ar fi putut să existe, dublată de influențe, interferențe, prelucrări și adaptări ipotetice și ele, ale unor texte supraviețuitoare dezastrelor ori doar dezirabile.

O mențiune specială se cuvine făcută pentru *Dialogurile* lui Platon: „Avem ceva întreg: dialogurile lui Platon. Avem specialiști care le cunosc foarte bine, știm ce relații există între conceptele discutate într-un dialog și cele abordate într-altul, totul e atât de bine încheșat, încât nu am fi avut de-a lungul

---

¹⁶ *Idem*, p. 84.

mileniilor cum să rătăcim vreun op. Acesta e un model moral pe care biblioteca ni-l rezervă: știm cum arată împlinirea.”¹⁷

Dar, ca un pandant la utopica bibliotecă imaginată de Borges, pe Bogdan Suceavă îl fascinează ipoteza unei biblioteci a lacunelor: „Pe noi ne atrage o imagine duală: umbra pierdută a bibliotecii care include toate cărțile ce au fost arse vreodată, de la capodopere la registre contabile, pe baza cărora să putem reconstitui istoria.”¹⁸ O bibliotecă a memoriei pierdute a umanității. Despre care, iată, se poate scrie o carte.

Bibliografie:

- Cernat, Paul, *Istoria lacunelor din Biblioteca ideală*, disponibil la adresa <https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-lacunelor-din-biblioteca-ideala/>
- Simuț, Andrei, *Despre Avalon, roman de Bogdan Suceavă*, disponibil la adresa <http://andreisimut.blogspot.com/2019/02/despre-avalon-roman-de-bogdan-suceava.html>
- Suceavă, Bogdan, „Am ales să trăiesc în Statele Unite pentru că îmi place să fiu liber într-o lume stabilă”, interviu acordat Adinei Dinițoiu, disponibil la adresa <https://www.bookaholic.ro/am-ales-sa-traiesc-in-statele-unite-pentru-ca-imi-place-sa-fiu-liber-intr-o-lume-stabila-interviu-cu-scriitorul-bogdan-suceava-2.html>
- Suceavă, Bogdan, (2017), *Istoria lacunelor. Despre manuscrise pierdute*, Editura Polirom.
- Suceavă, Bogdan, „Istorie personale”, acordat lui Radu-Ilarion Munteanu, disponibil la adresa <https://atelier.liternet.ro/articol/3371/Radu-Ilarion-Munteanu-Bogdan-Suceava/Bogdan-Suceava-Istorie-personale.html>
- Suceavă, Bogdan, „Între cifre și litere”, interviu acordat revistei „Echinox”, disponibil la adresa <https://revistaechinox.ro/2015/06/intre-cifre-si-litere-interviu-cu-bogdan-suceava/>
- Suceavă, Bogdan, „Literatura înseamnă libertate, înseamnă spirit și, mai presus de orice, înseamnă inteligență”, interviu acordat Laviniei Iuliana Molociniuc, disponibil la adresa <http://www.cuzanet.ro/interviu/bogdan-suceava-literatura-inseamna-libertate-inseamna-spirit-si-mai-presus-de-orice-inseamna-inteligenta.html>
- Suceavă, Bogdan, „Să nu scrii decât despre ceea ce știi”, interviu acordat Iuliei Popovici, disponibil la adresa <https://atelier.liternet.ro/articol/2675/Iulia-Popovici-Bogdan-Suceava/Bogdan-Suceava-Sa-nu-scrii-decat-despre- ceea-ce-stii.html>

---

¹⁷ *Idem*, p. 169.

¹⁸ *Idem*, p. 168.

